మామ్మ నడిపిన విప్లవం

పెళ్ళి పందిర వినూత్న మైన శోభతో ప్రకాశిస్తోంది. ఝరీచీరల తళుకుల ముత్తైదువులు, సిల్కు గౌనుల చిన్న అమ్మాయిలు, వాయిలు పమిటల కన్యలు; జలతారు కండువాల పెద్దలు, సిల్కు లాల్చీల యువ కులు, పందిరలో కిటకిటలాడు తున్నారు. పెండ్లి కొడుకు, పెళ్ళికూతురు మెళ్ళో, జీవితం అంకితం చేస్తున్నట్లు, మూడుముళ్ళు వేస్తున్నాడు. బ్యాండువాడు చేసుకున్న కంట్రాక్టు ప్రకారం అనంతమైన శబ్దంతో పెళ్ళిపందిరను దద్దరిల్ల జేస్తున్నాడు.

అందరి దృష్టి ఆ క్రొత్త దంపతులమీద వాలింది, కల్యాణ మయిన వారందరికి పూర్వ స్మృతులు కలలుగా ఎదురుగా కనిపిస్తున్నాయి కన్యలు కాబోయే భర్తలను, బ్రహ్మచారులు కాబోయే భార్యలను ఊహించుకుంటున్నారు.

నిలుచుని చోద్యంగా దంపతులను చూస్తున్న ముత్తైదువుల గుంపులోంచి శేషమ్మ తడిబట్టతో త్రోసుకుంటూ ముందుకువచ్చింది. ముత్తైదువులలో కలకలం బయలుదేరింది.

“శేషమ్మత్తా! తడిబట్టతో యిక్కడ మధ్యన నుంచుంటే ఏంబాగుంటుందే! పెళ్ళి అయిపోయిందిగా! యింక చూసేదేముంది!” పెత్తనం వహించే ఒక పెద్ద ముత్తైదువ శేషమ్మను మందలించింది.

ముత్తైదువ మాటలు ములుకుల్లా గ్రుచ్చుకున్నాయి శేషమ్మకు. అందరూ పెళ్ళిపందిరలో ఏంచూస్తున్నారో! ఎక్కడ శుభంజరిగినా తాను

కనిపించడానికి వీలులేదనే శాసనం ఎంతకాలం ఓర్వడం! తనుమాత్రం అందరిలాగా మనిషికాదూ!

గాడిపొయ్యివద్ద తెల్లవారినప్పటినుంచి పెళ్ళికివచ్చిన బంధుబలగం భోజనాలకై గరిటె తిప్పుతున్న శేషమ్మకు ఒక్క నిమిషం ఊపిరిఆడే తీరిక లేకపోయింది. అయినా తీరిక చేసుకుని పెళ్ళిని కళ్ళతో చూడాలనుకుంటే, ముత్తైదువులకు ఆటంకం! తనకూ ఒకసారి ఈవిధంగానే పెండ్లి జరిగింది. కాని విధి దుష్టమై, ఏడాది కాపురం పూర్తిగాకముందే భర్త గతించాడు. అపురూపమైన ఐదవతనం అంతరించిపోయింది. అందమైన శరీరం వికృతమైపోయింది.

శేషమ్మ ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచింది. వడలిపోయి, వాడిపోయి, శుష్కించిన వదనం చెమట బిందువులతో నిండింది. గాడిపొయ్యి వేడి—వేసవి ఎండ—పెళ్ళి ప్రయత్నాలలో ఎడతెరిపిలేకుండా పదిహేను రోజులనుంచి చాకిరీ—శేషమ్మ శరీరాన్ని హూనం చేసింది. పెళ్ళి చూసి తాత్కాలికమైన ఆనందం పొందడానికి కూడ సంఘం దృష్టిలో ఆమె అర్హురాలుకాదు.

శేషమ్మ జీవితంలో ఏభయి అయిదు సంవత్సరాలు గతించాయి. భర్త చనిపోయేక వైధవ్యం ఆరోపించబడినాక, ఆమె జీవితం అంతా బంధుబలగం సేవలోదొర్లిపోతోంది. పెద్దల అధికారాలు, సృష్టించిన కట్టుబాట్లవల్ల ఏ బంధువుల ఇంట్లో ఏశుభం జరిగినా అక్కడ చెయ్యవలసిన చాకిరీకి శేషమ్మ హాజరు కావలసి వచ్చేది. శుభకార్యాలకు వందలు వేలు ఖర్చుపెట్టే యీ పెద్దలు, వంటకు, చాకిరీకికొద్దిరూపాయలు అదనముగా ఎందుకు ఖర్చు పెట్టలేరో ఆమెకు అర్థమయేది కాదు.

పెళ్ళికివచ్చిన పెద్దలంతా, దంపతులమీద అక్షంతలు చల్లి ఆశీర్వదించారు. బ్యాండువాడు తన సందడి తగ్గించాడు. పురోహితులు ఉచ్చరించే మంత్రాలు గంభీరంగా వరిక్షచేస్తున్న సిద్ధాంతిగ్గారు తన హడావడి తగ్గించుకుని, బోసినోరుతో ఆనందంగా, ఠీవిగా, తన పెద్దరికం ఋజువు చేసుకుంటూ, పెళ్ళిజనం వైపు కలయ చూసారు హఠాత్తుగా ఒక్కసారి కనుబొమలు ముడిచి చేతికర్ర ఊతతో లేచి నుంచుని ఒక్క అరుపు అరిచారు,

'నువెప్పుడు వచ్చావే పందిట్లోకి! లోపలికిపో! హాయిగా యిక్కడ శుభం జర్గుతోంటే నువ్వే ప్రత్యక్షమవ్వాలా? వెళ్ళు!.

సిద్ధాంతిగారి అరుపుతో శేషమ్మ భయపడుతూ అవమానంతో లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. ఆయన అరుపు జనం అందరిలో చలనం కలిగించింది.

నా ప్రక్కనే కూర్చున్న రాజారావు ఆయన అరుపు విని కొంచెం విస్తుపోయేడు. 'ఎవరాయన!' అంటూ నా వైపు చూశాడు.

'రెండు రోజులు ఇక్కడ ఉండు. నీకే తెలుస్తుంది అంతా! అన్నాను. నవ్వుతూ!

రాజారావు నామాట వింతగా విని తనదృష్టి ఎదురుగా కనిపిస్తున్న డాబామీదకి పోనిచ్చాడు. లలిత మేడమీదనుంచి పెండ్లి చూస్తోంది. రాజారావు దృష్టిలో ఏదో ఆసక్తి కనిపించింది. నేను ఏమీ ఎరగనట్లు ఊరుకున్నాను.

పెండ్లి అయినాక భోజనాలకి ఆహ్వానాలు వచ్చాయి. అందరితోపాటు, నేనూ, రాజారావు, పంక్తిలో కూర్చున్నాం. రుచికరమైన

అనేకవస్తువులు వడ్డనచేశారు. బొజ్జలు పెరిగిన పెద్దలు శ్రోత్రియమైన గంధాక్షతలు పూసుకుని సుష్టుగా భోంచేస్తున్నారు. శేషమ్మ ఏదో కూరవడ్డనకు తెచ్చింది.

'మామ్మా! కులాసాగా ఉన్నావా!' అన్నాను.

'వచ్చావుట్రా! పెళ్ళికి వస్తావో రావో, దూరంగా ఉద్యోగంలో ఉన్నావు కూడ అనుకున్నాం అంతా!'' అంది ఆమె...వెళ్ళిపోతూ "ఆనక కనిపించు ఒకసారి'' అంది శేషమ్మ మామ్మ.

నిరాశ, నిస్పృహ, నిర్లిప్తత, తాండవిస్తున్న ఆ ముసలావిడ ముఖంలోకి చూడగానే రాజారావుకు చాలా జాలికలిగింది.

'ఎవర్రా ఆవిడ' ప్రశ్నించాడు.

జీవిత పద్ధతులలో మార్పులున్నా, భావాలలో ఏకీభవించడం వల్లనే రాజారావుకు, నాకు ఎక్కువ స్నేహం ఏర్పడింది. అందుకే మా బంధువుల యింట్లో పెండ్లి అనగానే రెండురోజులు గడుపుదామని బయులుదేరి నాతో వచ్చాడు రాజారావు. శేషమ్మ మామ్మపై నాకున్న అభిప్రాయంతో అతను ఏకీభవిస్తాడని నా ఉద్దేశం. ఆమె జీవితం గురించి క్లుప్తంగా చెప్పాను.

శేషమ్మ మాఅమ్మమ్మకు వదిన. క్రూరుడైన భర్తతో ఒక సంవత్సరం కాపురం చేసింది. పదహారవ ఏటనే భర్త చనిపోయేడు. అప్పటికి గర్భంతో ఉంది ఆమెకు ఒక కొడుకు పుట్టాడు. పుత్రజననం జరిగాక ఆమెఅందమైన శరీరాన్ని పెద్దలు వికృతంచేసి శిరోముండనం చేసారు. ఆమె ఎంతో బాధపడి ఏడ్చింది తనఆకారం చూసుకుని. ఆమె బాధ ఎవరూ అర్థంచేసుకోలేదు. ఇంటిపెద్దలు, సిద్ధాంతిగారు, ఆమెకు అలా చెయ్యడం ధర్మం అని శాసించారు.

నాకు జ్ఞానంవచ్చినప్పటినుంచి చూస్తూనేవున్నాను. ఎవరో ఒకరి యింట్లో ఎప్పుడూ ఆమె చాకిరీ చేస్తూనే ఉంటుంది. ఆమె చేత చాకిరీ చేయించుకోడం బంధువులలో ఆచారమై పోయింది. మరోమాట లేకుండా మౌనంగా ఓరిమితో ఆమె యిలానే జీవితంగడుపుతోంది.

ఏదోవిధంగా కష్టపడి ఒక్క-కొడుకుకు చదువు చెప్పించి, వృద్ధిలోకి తెచ్చి, పెండ్లిచేస్తే, జాజిబొమ్మలాంటి అందమైన భార్య ఆనందంలో మైమరచి, కన్నతల్లిని దూరంగా ఉంచాడు ఆ కొడుకు. ఎడారిలాంటి బ్రతుకులు గడిపే యీ మూగ వితంతువు జీవనం దుర్భరమనిపిస్తుంది మానవత్వమున్న ప్రతిమనిషికీ.

“భౌతిక జీవితాల అవసరాలు విస్మరించి, ధర్మశాస్త్రాల పేరుమీద పెద్దలుచేసే శరీరహింసలు ఎప్పటికి అంతరిస్తాయో!” రాజారావు నిట్టూర్పు విడిచాడు.

భోజనాలు పూర్తయ్యాయి. హస్త ప్రక్షాళనాలు పూర్తి చేసారు అతిథులంతా, తాంబూలాలు అందాయి అందరికీ.

లలిత తలవంచుకుని ప్రక్క-నుంచే వెళ్ళిపోతోంది.

ఆమెను పిలిచాను. తలవంచుకునే నిలబడింది.

‘భోజన మయిందా?’ అడిగాను.

‘ఆ’ నవ్వింది.

‘ఈ పెళ్ళి హడావిడిలో నీతో మాట్లాడలేక పోయాను’.

మౌనంగా ఊరుకుంది.

‘నీ కింతకష్టం యింత చిన్నతనంలో కల్గుతుందనుకో లేదు’.

ఆమెవదనం విచారమైంది.

ఒకక్షణం నిశ్శబ్దం.

'మళ్ళీవచ్చి నీతో మాట్లాడుతా!'

ఆమె వెళ్ళిపోయింది.

'పద రాజారావూ' అన్నా.

రాజారావు లలితవెళ్ళే వైపు దీర్ఘంగా చూస్తున్నాడు.

'నీకేమౌతుంది ఈ అమ్మాయి' అడిగాడు రాజారావు.

'మా పిన్నమ్మకూతురు చాలా తెలివైనపిల్ల, స్కూలుఫైనలు చదువుకుంది రెండేళ్ళక్రితం భర్త పోయేడు మశూచివల్ల అకస్మాత్తుగా.'

'నయం. ఈమెనుకూడా వికృతంగాచెయ్యలేదు మీ బంధువులు'.

'అందుకు మా శేషమ్మ మామ్మ కారణం. ఆవిడ పట్టుబట్టి శిరోముండనం ఆపించింది'.

'మళ్ళీ పెళ్ళి చెయ్యకూడదోయి ఆ అమ్మాయికి.'

'మళ్ళీ పెళ్ళి! అది మావంశాల్లో లేదు. గట్టిగా అన్నావుకనుక, సిద్ధాంతిగారు మీదపడి అరవగలడు!' అన్నాను.

రాజారావు నవ్వాడు.

తరువాత ఒక కునుకు తీసి లేచి కూర్చున్నాం రాజారావు నేను. పెళ్ళివారు ఫలహారాలు పంపించారు. అవి తిని కాఫీ త్రాగాం.

'మళ్ళీ శరీరంలో క్రొత్త శక్తి వచ్చిందోయి' అన్నాడు రాజారావు ఒళ్ళు విరుచుకుంటూ.

సిద్ధాంతిగారు గుమ్మంలోంచి వెడుతూ నన్నుచూసి ఆగారు.

'రా తాతయ్యా!' అన్నాను.

'ఏరా! కులాసాగా ఉన్నావా. మీ ఆవిడకూడ వచ్చిందికదూ!

'వచ్చింది. పిల్లలుకూడా వచ్చారు'.

'ఈయన ఎవరు?' రాజారావు వైపు తీవిగా చూసారు సిద్ధాంతిగారు. నిర్భయంగా, నిర్లక్ష్యంగా అతను సిగరెట్టు త్రాగడం బాగా నిరశిస్తున్నట్లు.

'అతను మా స్నేహితుడు'

'ఉద్యోగమా!'

'ఆఁ మా ఆఫీసులోనే ఒక అయిదువందలు యిస్తారు.'

'పిల్లలా?'

'పెళ్ళి యింకా కాలేదు.'

'అదేమండి. ముప్ఫయి ఏళ్ళువచ్చినా పెళ్ళి చేసుకోలేదు!'

"అది నా స్వంతవిషయం. మీవిషయం కాదనుకుంటా" రాజారావు నిర్లక్ష్యంగా సమాధాన మిచ్చాడు.

"మంచిది!" ఏమనలేక ఒక గుటక మ్రింగారు సిద్ధాంతిగారు. ఇంతలో నా భార్య పిల్లలు లోపలికి వచ్చారు.

"ఏమే శశీ! జ్ఞాపకం ఉన్నానే!" సిద్ధాంతిగారు బోసి నవ్వుతో నా భార్య వైపు చూశారు.

"జ్ఞాపకం లేకేమండి"

"ఎంత మంది పిల్లలు"

"ముగ్గురు"

మా పెద్దమ్మాయి, అయిదేళ్ళపిల్ల గెంతుకూ నా దగ్గర వచ్చింది.

"నీ పేరేమిటే!" సిద్ధాంతిగారు మాఅమ్మాయిని దగ్గరకుపిలిచారు.

"లీల"

"ఏం చదువుకుంటున్నావు!'

"ఒకటవ క్లాసు"

"ఊఁ. బలే అందంగా ఉన్నావే!" అంటూ మా అమ్మాయిని ముద్దుపెట్టుకున్నారు సిద్ధాంతిగారు.

"ఛఛ" అని ఈసడించుకుంది మాఅమ్మాయి.

"నన్ను పెళ్ళిచేసుకుంటావుటే!" సరసాలాడారుసిద్ధాంతిగారు.

'ఊహు నీకు పళ్ళులేవు, అని నవ్వింది మాఅమ్మాయి. 'పెళ్ళి చేసుకుందికి పళ్ళే ఉండనక్కర్లేదే! చలోక్తి విసిరారు సిద్ధాంతిగారు. 'బాగున్నారే! నీ పిల్లలు!' అంటూ నా భార్యవైపు చూశారు ఆయన.

'వస్తానయ్యా! యింకా ఉంటావుగా!' సిద్ధాంతిగారు లేచారు.

'మంచిది మళ్ళీ కలుసుకుంటా' అన్నాను.

సిద్ధాంతిగారు వెళ్ళిపోయారు.

నా భార్యాపిల్లలు, బట్టలు మార్చుకుని బయటికి నడిచారు.

'అరవై ఏళ్ళ ముసలివాలకం వచ్చినా మాటల్లోయౌవన మదం పోలేదు.' అన్నాడు రాజారావు సిద్ధాంతిగారి నుద్దేశించి!

"ఆయన తత్వమే అంతలే! చిన్నప్పుడు నా భార్యను కూడా యిలాగే అనేవాడుట 'నన్ను పెళ్ళి చేసుకుంటావా' అని"

"పెద్దలు కనుక, నీతి నియమాలు లేకుండా సరసంగా మాట్లాడ వచ్చు. తప్పులేదులే" వ్యంగ్యంగా నవ్వాడు రాజారావు.

మేమద్దరం, సాయంత్రం షికారు బయలుదేరి మాపిన్నమ్మగారి యింటికి వెళ్ళాం. శేషమ్మ మామ్మ, లలిత, పిన్నమ్మ, మాట్లాడుకుంటూ కూర్చున్నారు.

మమ్మల్ని చూసి, లలిత రెండు కుర్చీలు తెచ్చి వసారాలో వేసింది. కూర్చున్నాం. మాపిన్ని ఏవో సంసార గొడవలు చెబుతోంది. లలిత దూరంగా నుంచుంది. రాజారావు లలితవైపు దృష్టి లగ్నం చేసేడు ఓరగా.

లోపలనుంచి ఖంగుమంటూ దగ్గు వినిపించింది. ఊపిరాడకుండా అరగంటసేపు గిలగిల బాధపడింది ఆవ్యక్తి దగ్గుతూ.

'ఎవరు?' అడిగాను.

'మాఅమ్మ' శేషమ్మ మామ్మ నీరసంగా పలికింది.

'ఆవిడ ఉబ్బసరోగం అలాగే వుందన్నమాట ఈ పదిసంవత్సరాల నుంచి!'

'అదిమాత్రం తగ్గలేదు. ఎనభైఏళ్ళువచ్చిన యీవయస్సులో ఉపద్రవమైనదగ్గుతో ప్రతిరోజూ చావుబ్రతుకులమధ్య గడుస్తోంది ఆవిడకు. కాని చాకిరీచేసే మాలాంటివాళ్ళకి నిత్యమూ చావుమాత్రమే కనిపిస్తోంది.' బాధతో కన్నీరు పెట్టుకుంది శేషమ్మమామ్మ.

'నిన్ను చూస్తే నిజంగా జాలివేస్తుంది మామ్మా' అన్నాను.

'దానివల్ల ప్రయోజన మేముందినాయనా. నాజీవితంలో ప్రతి నిముషం బాధే! ఆయన పోయినరోజుల్లో అనుకునేదాన్ని ఒక పంతులమ్మ పనిచూసుకుని బ్రతుకుతే బాగుంటుందేమోఅని. మనవాళ్ళు ఒప్పుకుంటేగా! గాడిదల్లా వనచేయించుకుందుకు యీనాసైను పంచకప్పారు నామీద. అప్పుడే పంతులమ్మపని చూసుకుంటే నాకీబెడద, బాధ, చాకీరీ, అన్నీ తప్పేవి.'

గతించిన జీవితంలో త్రొక్కిన తప్పుదారులకు శేషమ్మ మామ్మ పశ్చాత్తాపపడుతోంది. నాచిన్నతనంలో చిన్న చిన్న ఇంగ్లీషుమాటలకు

అర్థాలు, కథలూ చెప్పేది మామ్మ. ఆమె చాలా తెలివైనదనీ అందరూ అంటూఉండేవారు. ఎంత తెలివి ఉంటేనేం! అదిసరిగా వినియోగించుకో లేకపోతే జీవితగతులు యిలాగే మారిపోతాయనిపించింది.

పోనీ, మీ అమ్మతోవెళ్ళి నీకొడుకుదగ్గర ఉండకూడదమ్మా!' అన్నాను.

'ఈ ముసలి దగ్గుమనిషిని చూస్తే వాడికి చెప్పలేనిరోత. పైగా ఈవిడ ఉన్నఆస్తి కొడుక్కు అప్పచెప్పింది. కోడలు దగ్గరికిరానీయదు. కొడుకు లెక్కచెయ్యడు. అందుచేత కూతుర్ని కనుక, అందులో భర్త లేని కూతుర్ని కనుక, ఈమెను నేనేభరించవలసివస్తోంది. కానీకూడ కొంగునుంచిదులపని ఈ ముసలిదానికి చాకిరీ చెయ్యవద్దు అని నాకొడుకు అంటాడు. ఎల్లాగా యీ ముసలితల్లిని వదిలివెళ్ళేది!' అంతబాధలో మానవత్వం కనబరుస్తున్న ఆ వ్యధిత వితంతువులో ఔదార్యం మూర్తీభవించింది.

'పాపం! దాని బ్రతుకంతా బాధే!' అంది పిన్నమ్మ. శేషమ్మ మామ్మ దుఃఖం ఆపుకోలేక ఏడ్చింది. 'చూడరా! నా బ్రతుకు యిలా వుందని తెలిసికూడా, లలితను నాలాగే చేద్దామనుకుంటున్నారు. దానికి మళ్ళీ పెళ్ళిచేస్తే తప్పేముందిరా?' ఆమాటకు ఎవరూ సమాధానమియ్యలేక మౌనం వహించారు.

మరోనిమిషముండి నేనూ రాజారావు బయటికి వచ్చేశాము. వీర్రాజు చుట్టకాలుస్తు వీధి అరుగుమీద కూర్చున్నాడు ప్రక్కయింట్లో. ఆతనికి నాకూ ఎక్కువస్నేహం లేకపోయినా, బాగా ఎరుగుదును.

'ఒరేయి! ఎప్పుడొచ్చావురా! కులాసాగావున్నావా?' అన్నాడు వీర్రాజు.

సన్నగా, రివటలా మారిపోయిన వీర్రాజును మొదట గుర్తుపట్టడం కష్టమయింది. 'సంసారి అయ్యాక చాలా మారిపోయాడే' అనుకున్నా.

ఇంట్లో గుమ్మంలోంచి అతనిభార్య నాకేసి తొంగిచూస్తోంది. అయిదడుగుల వెడల్పుఉన్న ఆగుమ్మంలో ఆమెఆకారం నిండుగా కనిపించింది. వేళాకోళంగా నవ్వుకున్నాను వీర్రాజు ఎందుకు చిక్కి-పోతున్నాడో అర్థంచేసుకుని.

'లోపలికి రారా!' అన్నాడు వీర్రాజు.

నేనూ రాజారావు లోపలి వసారాలోంచి మేడమీదికి వెడుతున్నాం.

ప్రక్క-గదిలో సిద్ధాంతిగారు ఠీవిగా పీటమీదకూర్చుని మిఠాయి తింటున్నారు. వీర్రాజు తల్లి, రుద్రాక్షలు ధరించిన సనాతన వితంతువు. సిద్ధాంతిగారికి విసనకర్రతో విసురుతోంది. సిద్ధాంతిగారు బోసినవ్వుతో ఏదో చలోక్తులు విసురుతున్నారు.

'ఆ ముసలి సిద్ధాంతి యిక్క-డ ప్రత్యక్షమయ్యే డేమిరా?' రాజారావు నసిగాడు నాచెవిలో.

"అది ఆయనకు అలవాటే! మడి, ఆచారం, లేనిచోట సిద్ధాంతి గారు ఉండరు వితంతువులు మడిగా ఉంటారు కాబట్టి అక్క-డికే చేరుతాడు ఆయన" వ్యంగ్యంగాఅన్నా, వీర్రాజు వినకుండా.

రాజారావు అర్థంచేసుకున్నాడు.

వీర్రాజుతో కాస్సేపు మాట్లాడి, చిన్ననాటి విషయాలు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని ఆనందించాను నేను.

'ఒరేయ్! పెద్దవాడవు, గొప్పవాడవు అయిపోతున్నావు మరిచి పోకేం!' అన్నాడు వీర్రాజు వీడ్కోలిస్తూ.

'అది అసంభవం' అంటూ నడిచి వచ్చేశాను.

సాయంత్రం చల్లగాలి బాగావీస్తోంది. గృహాంగణంలో గృహిణులు అలంకరించుకొని మల్లెపూలచెండుల వాసనలుజిమ్ముతూ వచ్చే వెళ్ళే జనంవైపు చూస్తూ ఆఫీసునుంచి వచ్చేభర్తలకై ఎదురుచూస్తున్నారు. మా పెళ్ళివారి యింట్లో రాత్రి దంపతుల శోభనానికి అన్ని హంగులు చేస్తున్నారు.

'నువ్వు మాట్లాడవలసిన బంధువులు యింకా ఉన్నట్టున్నారు. మాట్లాడుతూఉండు. నేను అలావెళ్ళి ఫూరంతా చూసివస్తా' అన్నాడు రాజారావు నవ్వుతూ.

రాజారావు నవ్వులోని అంతరార్థం నాకర్థమయింది. ఒంటరిగా జీవిస్తున్న అతన్ని సాయంత్రమవగానే ఒంటరిగానే వదలివేయవలసిన బాధ్యత గుర్తించాను. రాజారావు వూళ్ళోకి వెళ్ళిపోయాడు.

శోభనం గది రాత్రి చాలా అందంగా అలంకరించారు. ముత్తైదువులు గుమిగూడారు. మధురమైనకంఠంతో ఇంటివారికోడలు జయదేవుడి గీతాలు ఆలపించింది. సంగీతం నేర్చుకుంటున్న ఒక పాప జోలపాట పాడింది. గది అంతటా వెదజల్లబడిన మల్లెపూల పరిమళం అందరినీ మత్తులోముంచి తేల్చుతోంది. గత స్మృతుల మాధుర్యము నెమరు వేసుకుంటున్నారు మూలఒరుగుతున్న ముసలి పెద్దలు. ముత్తైదువుల మధ్యనుంచి నా భార్య నవ్వుతూ నావైపు చూసింది. క్రొత్త దంపతులు

తాంబూలాలు పాత దంపతులకు పంచిపెట్టారు. కన్నీరుతుడుచుకుంటూ ఒకమూల లలిత విచారంగా నుంచుని చూస్తోంది ఆ దృశ్యం.

సిద్ధాంతిగారు తాంబూలం అందుకుంటూ బోసి నవ్వుతో బుజాలు ఎగరేస్తూ ఏదోలీలగా హాయిగా ఆలోచిస్తూ బయటికి నడిచారు. నన్ను చూసి ఒక క్షణం ఆగి 'మీ స్నేహితుడేడోయ్!' ప్రశ్నించారు.

'ఊరు చూద్దామని బయటికి వెళ్లాడు.'

'తిరిగి రాత్రి యింటికి వస్తాడా?'

'రానని మీతో చెప్పాడా తాతయ్యా!' ఎదురుప్రశ్న వేశాను.

'అదికాదులే, చాలా పొగరుబోతులా కనిపిస్తున్నాడు నీకూ వాడికీ స్నేహం ఎలాకుదిరిందోకాని.'

"పైకి అలాకనిపించినా, అతడు చాలామంచివాడు తాతయ్యా!"

'అది నువ్వుచెప్పాలా! తెలుస్తోనేవుందిగా! ముప్పైఏళ్ళదాకా పెళ్ళిచేసుకోని మనిషిలో గృహస్థధర్మాలు, మర్యాదలు మచ్చుకైనా ఉంటాయని ఎవరనుకుంటారులే!'

"పెళ్ళికీ గుణానికీ సంబంధంలేదు తాతయ్యా! గుణంలేని గృహస్థులూ ఉన్నారు. గుణమున్న బ్రహ్మచారులూ ఉన్నారు. అతడు బ్రహ్మచారి అయినా గృహస్థుడికంటె అనేక నీతి నియమాల్లో చాలారెట్లు మంచివాడు."

"చాల్లేరా! వాడి వాలకం చూస్తుంటేనే తెలుస్తోంది ఎటువంటి వాడో ఏకిరస్తానీవాళ్ళతోనో గడిపేరకం!"

"అది చాలాతప్పు అభిప్రాయం తాతయ్యా!" అన్నాను.

ఇంతలో నా భార్య ఎందుకో పిలిచింది. ఆ సంభాషణ ఆగి పోయింది; అంతటితో.

రాత్రి రెండు గంటలయింది. క్రొత్త దంపతుల గదిలోంచి గుసగుసలు వినిపిస్తున్నాయి. కిటికీ సందులోంచి వెలుగులు కనిపిస్తు న్నాయి. నిద్రరాక, ఏమీతోచక సిగరెట్టు వెలిగించి డాబాపై పచార్లు చేస్తున్నాను.

రాత్రి రాజారావు ఇంటికి రాలేదు. ప్రొద్దున్నే పళ్ళు తోము కుంటూంటే ప్రత్యక్షమయ్యాడు అతను. మామూలుగా ప్రొద్దున్న కాఫీ ఫలహారాలు పూర్తయిపోయాయి.

"మావాళ్ళు పట్టుపడుతున్నారు ఉండమని. మరోవారం ఇక్కడ ఉండ వలసివస్తోందోయి" అన్నాను, రాజారావుతో.

'సరే మంచిదే! నేనుకూడ సెలవు పొడిగిస్తాను. ఈలోగా చుట్టు ప్రక్కలఉన్న చారిత్రక స్థలాలు చూసివస్తా 'అన్నాడు రాజారావు'.

ఆ వారం రోజుల్లో రాజారావు చుట్టుప్రక్కల గుళ్ళు, గోపురాలు అనేకం చూస్తూరాత్రి యింటికి వచ్చేసేవాడు. తర్వాత మేమేవో కబుర్లు చెప్పుకుని పడుకునే వాళ్ళం.

"క్రొత్తదంపతులు ఎలావున్నారోయి" అడిగాను ఒకరోజు.

"ఈడూ జోడూ బాగానే వుంది. కాని ఇది పెద్దలు చేసిన పెళ్ళా? వాళ్లు చేసుకున్నదా?" అడిగాడు రాజారావు.

"పెద్దలే నిశ్చయించారు. దంపతులు దగ్గరి బంధువులైనా, చిన్న ప్పటి నుంచి ఒకరినొకరు ఎరిగున్నా, ఎప్పుడూ మాట్లాడుకోలేదు; కాదు మాట్లాడుకో నివ్వ లేదు పెద్దలు"

"తెలివి తేటల్లో తమను మించిపోగలరేమో అని పెద్దల భయం కాబోలు—లేకపోతే ఇంత అనవసరమైన వేలరూపాయలు ఖర్చు లేకుండా ఒంటరిగా ఎక్కడైనా పెళ్లి చేసేసుకుంటారేమో అని భయంకలిగి ఉండ వచ్చు!" వ్యంగ్యంగానన్నాడు రాజారావు. "అంతే" అన్నా.

"తమ జీవితాల బూజులు దులుపుకోలేని పెద్దలు ఇంకొకరి జీవితాలు దిద్ద పూనుకోవడం గర్హించదగిన విషయం" అన్నాడు రాజారావు తీవ్రంగా.

'గతం గురించి విచారిస్తే ప్రయోజనం లేదు, ప్రస్తుతం ఆలోచించాలి నేను రేపు వెళ్లి పోతున్నా' అన్నాడు రాజారావు ఏదో ఆలోచిస్తూ, సిగరెట్టు పీలుస్తూ!

పరధ్యాన్నంగా అన్నాను "అలా గేలే!" అని

మర్నాడు రాజారావు వెళ్ళిపోయాడు. అతను వెళ్లిపోవడంవల్ల కలిగిన విరామం నా ఆనందానికి అవకాశమిచ్చిందని సంతోషించాను.

నా సెలవు మరో రెండురోజులు పొడిగించాను.

మర్నాడు మధ్యాహ్నం మా పిన్నమ్మ వచ్చింది నా దగ్గరికి హఠాత్తుగా!

'ఒరే! లలిత కనుపించటములేదురా నిన్న రాత్రినుంచి!' అంది పిన్నమ్మ! ఆమె ఆత్రుత నాకు మొదట అర్థంకాలేదు.

సిద్ధాంతిగారు యీ సంగతివిని తోక త్రొక్కిన త్రాచులా మా యింట్లో వాలారు.

'నేను అంటూనే వున్నాను. ఏమైపోతుంది? ఆ రాజారావు లేవ తీసుకు పోయాడేమో! అప్రతిష్ఠ తెచ్చె పీనులు!" పళ్ళు లేకుండానే ఇగుళ్ళతో పట పట కొరికారు సిద్ధాంతిగారు.

నానోట మాటలేదు.

మరోరోజు గాలించాం, లలితకోసం. ఎక్కడా కనుపించలేదు. రాజారావు వెళ్లిపోయిన రెండురోజులకు లలిత కనుపించలేదు. అతను ఎప్పుడూ ఆమెతో మాట్లాడినట్లు కూడా లేదు. రాజారావు యీపని చేశాడని అనుకోడానికి నాకు అస్కారం లేకపోయింది.

సిద్ధాంతిగారు రుద్రుడులా, కాలయముడిలా యింట్లో నృత్యము చేస్తున్నారు. నామీద చెప్ప లేనన్ని కారాలు మిరియాలు నూరుతున్నారు.

నే నేమీ అనలేకపోయాను సిద్ధాంతిగారిని.

మూలగా మౌనంగా కూర్చున్న శేషమ్మ మామ్మలో ఏమిటో ఉక్రోషం తాండవించింది.

'వాడిని ఎందుకు అందరూ తిడతారు? వాడు చాల మంచిపని చేశాడు. ఆ రాజారావే యీ పెళ్ళికి రాకపోతే లలితకు ఈ కుళ్ళుసంఘం చెరసాల తప్పేదిగాదు. లలిత ఆతనితో లేచిపోతే అది చాల మంచిపనే! అదృష్టముంటే పెళ్ళి జరిగి హాయిగా బ్రతుకుతుంది. లేకపోతే! ఇప్పుడు ఆమె చేసిన సాహసం, ఆమె జీవితాన్ని క్రొత్తపంథాలో నడిపించే శక్తి యిచ్చి, బాగుచేస్తుంది. నాలా మగ్గి యీ సంఘంలో చచ్చేకంటే పక్షిలా హాయిగా బ్రతకడం మేలు. అది నేర్చుకుంది లలిత.'' ఒక్కొక్కమాట పిడుగులు రాలినట్లు వచ్చింది శేషమ్మ మామ్మ నోటినుంచి. తనమీద దాపుటా ఎత్తి విప్లవం రేకెత్తిస్తోందా ఆని సిద్ధాంతిగారు విస్తుపోయారు ఆ ముసలి వితంతువును చూసి.

'నువ్వేం మాట్లాడుతున్నావో తెలుసా! శేషమ్మా!' అరిచారు సిద్ధాంతిగారు; ఆమెమీద తనకున్న వ్యక్తిగత ప్రభావాన్నంతా కూడ గట్టుకుని.

"తెలుసు. నీకూ ఆ పిల్లకీ ఏం సంబంధం! దూరపు చుట్టమైనంత మాత్రాన, మా కుటుంబాలను యిష్టమొచ్చినట్లు తూలనాడడానికి నీకు హక్కు ఏముంది" అందరి హృదయాల్లోనూ అణిగిఉన్న ఆ ఎదురుప్రశ్న శేషమ్మ మామ్మ సిద్ధాంతి గారిపై విసిరింది, మర్యాద, మన్నన మరిచి పోయి.

సిద్ధాంతిగారి ముడుతల ముఖం జేగురు ముద్దలా కనిపించింది. కండువా బుజంమీద వేసుకుని లేచాడు తనకాయాం అంతరించే రోజులు వచ్చేయని తెలుసుకుని.

పోస్టుమేన్ ! బయటి నుంచి పిలుపు !

ఉత్తరం విప్పిచూశాను. పసుపురాసిన తెల్ల కాగితంమీద నల్ల అక్షరాలు కనిపించాయి ఆత్రుతతో చదివాను. నవ్వుకున్నాను. నా నవ్వులోని ఆనందం ఎవరికీ చెప్పడానికి వీలు లేకపోయింది.

"సాయంత్రం అన్నవరం కొండకు వెళ్ళాలి తయారవు" నా భార్యను ఆజ్ఞాపించాను తక్షణం.

"ఎందుకురా ?" అన్నారంతా.

"నాయిష్టం" అన్నా.

నా భార్య తెల్లబోయింది. దేవుణ్ణి చూడ్డానికి కాబోలు అనుకుంది.

అన్నవరం కొండమీద చెట్లనీడలో మమ్మలిని ఆహ్వానించడానికి ఎదురుగా నిలుచున్న, రాజారావు తలను చూడగానే నా భార్య ఆశ్చర్య పోయింది.

"క్రొత్త దంపతులను ఆశీర్వదించవయ్యా" అంటూ అరిచాడు రాజారావు దూరాన్నుంచి నవ్వుతూ.

నా భార్య అది విని ఏదో అర్థమయినట్లు నవ్వింది.

"చూస్తారేం! గబగబ ఎక్కండి కొండ! ఓపిక పోగొట్టుకుని పాత దంపతులనిపించు కున్నారు!" అంది నా భార్య వేళా కోళంగా.

కొండ ఎక్కగానే రాజారావు నన్ను కౌగలించు కున్నాడు.

"ఎలావున్నాయి పరిస్థితులు ?" నవ్వాడు రాజారావు.

"బాగున్నాయి" అన్నా.

"ఇక్కడికి తీసుకవచ్చి, నాకీ అవసరనను చూపించినందుకు నీకు నా కృతజ్ఞతలు !"

నవ్వాను నేను.

"మీ శేషమ్మ మామ్మ దేవతోయి!" మా సమాగమానికి ఆమే పూజారి !"

శేషమ్మ మామ్మ సిద్ధాంతిగారిపై చూపిన రౌద్రంలోని అంతరార్థం నాకు ఇప్పుడు అవగతమయింది.

కొండమీద దేవాలయం గంభీరంగా పవిత్ర మానవ ఆశయాల ప్రతిబింబంగా నిలుచుంది. కొండమీద రివ్వుమని వీచే చల్లగాలిలో హాయిగా స్వేచ్ఛగా ఆలయ ప్రాంగణంలో అడుగిడుతూ దైవానికి ప్రణమిల్లాం మేమంతా. కాని తన పరిస్థితులకు బలిరై, యీ పరిస్థితులు కల్పించిన శేషమ్మ మామ్మ మాత్రమే ఆ దేవాలయంలో ప్రతీచోటా నా కంటికి కనిపించింది.